

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2602-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Haziran 2021, 5/1, 1-16

Geliş Tarihi: 4.06.2021 Kabul Tarihi: 30.06.2021

1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre Livane Sancağı Berta ve Sinkot Nahiyeleri'nde Sosyal Hayat¹

Nebi GÜMÜŞ- Veysel USTA

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı-Yüksek Lisans Mezunu, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts - Graduate Student of MA, Recep Tayyip Erdogan University

Rize, Turkey

nebi.gumus@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0001-9913-783X-veyselusta53@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-8174-1390.

Öz: 1835 yılında düzenlenmiş olan Çıldır Eyaleti Livane Sancağı Berta ve Sinkot Nahiyeleri Nüfus Defteri, Artvin tarihi için önemli bir kaynaktır. Kaynaktan yola çıkılarak bölge ile ilgili dikkate değer sosyal tarih bulgularına ulaşılabılır. Askeri potansiyeli tespit amacıyla sadece erkek nüfusun kaydedildiği defterde kişilerin yaşları, fiziksel özellikleri ve engellilik durumları not edilmiştir. Defterde en çok tekrarlanan isimler Ahmed, Hüseyin, Ali, Osman, Mustafa ve Süleyman'dır. Yine defterde bazı kimselerin sülalelerinin isimleri de kaydedilmiştir. Nüfus kayıt döneminde ticaret, eğitim, iş veya başka amaçlarla İstanbul, Trabzon, Bağdat, Mısır, Kars, Batum ve başka yerlere gitmiş olanların olduğu görülmektedir. Buna mukabil çoğunlukla yakın bölgelerden olmak üzere çalışmak için veya başka sebeplerle köylere gelenler de vardır. Defterdeki 1835-1839 dönemi doğum ve ölüm kayıtlarından hareketle nüfus artışının % 8.69 olduğu tespit edilmektedir. Kayıtlarda mahalli yöneticiler, muhtarlar, imamlar ve bazı meslekleri icra edenlerle ilgili bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca kayıtlardan engellilerin oranının % 1.06 olduğu ve en fazla engellinin Berta Köyü'nde bulunduğu tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Defteri, Artvin, Berta, Sinkot, Heba.

¹ Bu makale şu yüksek lisans tezinden üretilmiştir: Veysel Usta, 2767 Nolu Çıldır Eyaleti Livane Sancağı Berta ve Sinkot Nahiyeleri Nüfus Defteri'nin Değerlendirilmesi, (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi 2019).

The Social Life in Berta and Sinkot Districts of Livane Sanjak according to the Population Book Dated 1835

Abstract: The Population Book of Berta and Sinkot Districts of Livane Sanjak in the Province of Çıldır, recorded in 1835, is a significant source of information for Artvin's history. Based on this source, notable findings on the region's social history may be procured. In the book in which only the male population was recorded to determine the military potential, the age, physical characteristics, and disabilities of the people were noted. The most repeated names in the book are Ahmed, Hüseyin, Ali, Osman, Mustafa, and Süleyman. The names of some people's families were also recorded in the book. It is seen that there are some people who went to Istanbul, Trebizond, Baghdad, Egypt, Kars, Batumi, and other places during the population registration period for trade, education, business, or other purposes. On the other hand, there are also those who come to the villages for work or other reasons, mostly from nearby regions. Based on the birth and death records during the 1835-1839 period in the book, it is determined that the population increase is 8.69%. The records also contain information about local administrators, muhtars, imams and those who perform some professions. In addition, it is determined from the records that the rate of people with disabilities is 1.06% and the highest number of people with disabilities is in Berta Village.

Keywords: Population Book, Artvin, Berta, Sinkot, Heba.

وفقاً لمعلومات دفاتر قيد النفوس تاريخ 1835 المتعلقة بالحياة الاجتماعية في سنجق لوانه وفي قريتين برطاة وسنكوت

المخلص: دفاتر قيد النفوس التي تم تدوينها في العام ألف وثمانية مائة وخمسة وثلاثين (1835) في كل من الولاية جلدیر وفي سنجق لوانه وفي قريتين برطاة وسنكوت تعد مصدرًا مهمًا لتاريخ أرتفين. وبالاستناد إلى هذا المصدر يمكن الوصول إلى نتائج قيمية حول التاريخ الاجتماعي المعلق بهذه المناطق. سجل في الدفاتر قيد الرجال ومزايهم وأحوالهم وسنهم وما أشبه ذلك، من أجل إثبات مقدرتهم العسكرية. ويرى في دفاتر القیود أكثر الأسماء التي تتكرر وهي أحمد، حسين، علي، عثمان، مصطفى وسليمان. وقد قيد في هذه الدفاتر بعض سلالات الأشخاص. وخلال تفيدهم للنفوس نلاحظ وجود أشخاص قد ذهبوا إلى إستانبول وطرابزون وبغداد ومصر وقرص وباطوم وأماكن مختلفة لأسباب مختلفة منها؛ التجارة والتعلم والعمل ومقاصد أخرى. في مقابل ذلك على الأغلب ورد إلى القرى في قرب المناطق الأشخاص الذين جاءوا للعمل أو لسبب آخر. وبالنظر إلى قيود الولادة والوفاة بين سنوات 1835-1839 يمكن لنا أن نلاحظ زيادة عدد السكان بنسبة تزيد عن 8,69%. وتوجد في القیود معلومات عن المدير المحلي وزعيم القرية والإمام وبعض أهل الحرف. وأيضاً يوجد فيها معدل المعاقين وهو 1.06%. وأكثر المعاقين موجود في قرية برطاة.

كلمة مفتاحية: دفاتر قيد النفوس، أرتفين، برطاة، سنكوت، خبا.

GİRİŞ

Tarih araştırmaları için nüfus defterleri yeni ve önemli kaynaklardır. Osmanlı tarihi için klasik dönemde tutulan tahrir ve avarız kayıtlarından üretim-vergi düzeni üzerinden sosyo-ekonomik durum hakkında vazgeçilmez kaynaklar olarak istifade edilmektedir. Son dönemde bunlara nüfus defterleri eklenmiş oldu. Askeri anlamda ihtiyaç duyulan insan kaynağını tespit için tutulan kayıtlardan bugün başka alanlar için de bilgi kaynağı olarak istifade edilmektedir.

A. 1835 Tarihli Berta ve Sinkot Nüfus Defteri ve Bölgede Osmanlı İdaresi

1. 2767 Nolu Nüfus Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde NFS.d kodu ile kayıtlı “2767 Nolu Çıldır Eyaleti Livane Sancağı Berta ve Sinkot Nahiyeleri Nüfus Defteri”² incelendiğinde 1835-1839 tarihleri arasında, Berta ve Sinkot Nahiyeleri’nde toplam 23 köy ve 1 mahallenin sayımı yapıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti tarihinde ilk nüfus sayımı Yeniçeri Ocağı lağvedilip, yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye kurulduktan sonra bu ordunun asker ihtiyacını karşılamak üzere Sultan II. Mahmud’un emriyle 1831 tarihinde yapılmıştır.³ Bu nüfus sayımının, Osmanlı’da daha önce vergilerin ve vergi verenlerin tespiti için zaman zaman farklı şehirlerde yapılan sayımların yer aldığı tahrir defterlerinin ve şer’iyye sicillerinin (mahkeme kayıtları) yerini aldığı belirtilmektedir.⁴ Nüfus sayımının yapılmasına karar verildikten sonra bu sayımı yapabilmek için Cerîde Muhasebesi yeniden şekillendirilerek Cerîde Nezâreti kurulmuş, Cerîde Nâzırı olarak Said Efendi atanmış, nüfus sayımının yapılması için kazalara nüfus memurları, nahiyelere mukayyidler görevlendirilmiştir.⁵

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (önceki adıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtları bakımından çok zengindir. “Çıldır Eyaleti Livane Sancağı Berta ve Sinkot Nahiyeleri Nüfus Defteri” de NFS.d kodu ve 2767 sıra numarasıyla bu arşivde bulunmaktadır. Defter, ilk sayımın yapıldığı 1835 tarihi ile son kaydın düşüldüğü 1839 tarihleri arasında kapsamaktadır. Defterin ebadı 19,5 cm x 49 cm olup toplam 131 varak 262 sayfadan ibarettir. Bu sayfalardan 126’sı sayımın yapıldığı tarihten sonra yapılacak eklemeler için boş bırakılmıştır. Deftere sonradan eklenen şahısların farklı el yazısıyla kaydedilmiş olması ve mevcut kayıtların altına veya üstüne yapılan eklemelerin h. 1251’den h. 1255’e kadar devam etmesi bu kanaati güçlendirmektedir. Ciltsiz haldeki defterde herhangi bir süsleme yoktur. Sayfa numaraları sol üst köşede Arap rakamları ile belirtilmiştir. Sayfaların görünümü satır ve sütun şeklindedir. Çoğunlukla 8-9 satır ve 3-4 sütun tercih edilmiştir. İlk kayıtlarda genellikle siyah mürekkep kullanılmış; sonradan eklenen kayıtlardaki şahıs numarası, tevellüd, reft, fevt ve müsin gibi kayıtların çoğunluğu kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İlk kayıta eklenen askerlik, engellilik, muhtarlık ve imamlık gibi durumlar rik’a yazısıyla, sonradan yapılan eklemeler (tevellüd, fevt, reft, müsin) çoğunlukla siyakat yazısıyla, defterdeki satır ve sütunların arasındaki boşluklara ilave edilmiştir. Sonradan eklenen kayıtlarda siyakat yazısının tercih edilmesinin yer darlığından kaynaklandığı söylenebilir.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS.D., 2767.

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831* (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997), 10.

⁴ Mehmet Öz, “Tahrir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 425.

⁵ Cevdet Küçük, “Cerîde Nezâreti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 409.

Nüfus kaydında şahısların yaşları “sinnuhu”, ayları “mah” ve günleri “yevm” ibaresiyle kişisel bilgilerin hemen ardından yazılmıştır. Yaşlarını ilgilendiren bölümlerde kullanılan ibarelerden birisi de “şabb-ı emred”dir. “Henüz sakalı, bıyığı çıkmamış” anlamında kullanılan bu ifade 8-15 yaş aralığında olanları kapsamaktadır. Ayrıca 15-20 yaş aralığında olanlara “şabb-ı ter” ve 20-25 yaş aralığında olanlar için de çoğunlukla “ter bıyıklı” ifadelerine yer verilmiştir.

2767 Nolu Çıldır Eyaleti Livane Sancağı Berta ve Sinkot Nahiyeleri Nüfus Defteri'nde kaydedilen şahıslarla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Örneğin şahıslar kaydedilirken fiziksel özellikleri, özür durumları, yürüttükleri görevler, yaşları, gittiği-geldiği yerler, askerliğe uygun olup olmadıkları gibi bilgilerin yanında hademelik, kölelik, çobanlık, tutukluluk, başka yere gidiş sebeplerine (ticaret, tahsil ve evlenme) dair bilgiler sayılabilir. Şahısların fiziksel özelliklerine dair kayıtlar 12 başlık altında toplanabilir. Hastalıklı olanlar için “ma'lûl”, tek elleri olanlar için “yekdest”, tek gözlü olanlar için “yekçeşm”, deli olanlar için “mecnûn”, topal olanlar için “a'rec” yaralı olanlar için “mecruh” ifadeleri tercih edilirken; bunların yanı sıra günümüzde de kullanılan dilsiz, âmâ, çolak, kötürüm, sara marazına mübtela, topal tabirlerine de rastlanmaktadır. Ayrıca ikiz olanlar için “tev'em” veya “ikizlerdir” ibareleri kullanılmıştır. Defterde ilk kayıta yahut sonradan “reft” olarak eklenen kayıtlarda başka yerde bulunan kişi ile aynı yere sonradan giden ve defter kaydında birbirini takip eden şahıslar için, o kişinin de aynı yere gittiğini ifade etmek için “bu dahi”, oğlu anlamında “bin” ifadeleri kullanılmıştır.

2. Osmanlı İdaresinde Artvin, Berta ve Sinkot

Berta ve Sinkot Nahiyeleri'nin günümüzde Artvin merkeze bağlı iki köy olduğu, Berta'nın Ortaköy, Sinkot'un Sümbüllü adını aldığı bilinmektedir. Defterde Berta ve Sinkot adında nahiye sayımı yapılmadığı ve bu iki yerin köy olarak sayıldığı anlaşılmaktadır. Nüfus defterinde sayımı yapılan ve nüfusunun tamamı Müslüman olan 23 köy ve bir mahalle günümüzde Artvin Vilayeti sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Artvin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı idaresine girmiş, 1578'de bütün Güney Kafkasya Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra ise idare pekişmiştir. Osmanlı hâkimiyeti, bölge 1878'de Berlin Antlaşması ile Rus idaresine geçene kadar kesintisiz devam etmiştir. Nüfus sayımının yapıldığı 1835 yılında Artvin bölgesi Osmanlı idari sisteminde Çıldır Eyaleti içinde yer almaktaydı. Berta ve Sinkot Nahiyeleri de Livane Sancağı'na dâhil idi. Yaklaşık elli yıl sonra 1878'de bölge Rus idaresine geçtiğinden bu dönemdeki değişiklikleri izlemek açısından da nüfus defteri önem arz etmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden Türkiye'ye katılan Livane Sancağı bugün Artvin ismiyle bir il iken, Berta ve Sinkot Nahiyeleri Artvin merkeze bağlı iki köy olduğu, Berta'nın Ortaköy, Sinkot'un Sümbüllü adını aldığı bilinmektedir.

Artvin tarihinin M.Ö. 2000'li yıllara dayandığı ve bölgeye ilk yerleşenlerin Huriler olduğu belirtilmektedir.⁶ Artvin, Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına 1068'de başlayan seferlerle kısmı olarak girmiş olsa da, kesin olarak fethedildiği tarih 1080 olup bu fethin Melik Şah döneminde gerçekleştiği bilinmektedir.⁷ Selçuklu idaresinde bulunduğu dönemi, Azerbaycan Atabeyleri yönetiminde bir uç beyliğinin parçası olarak geçirmiştir.⁸ Ardından XIII. yüzyılda Moğol ve İlhanlı istilasına uğrayan bölge, XV. yüzyılda Akkoyunlular tarafından hâkimiyet altına alınmıştır.⁹

⁶ Halit Özdemir, *Artvin Tarihi* (Ankara: Egem Matbaacılık, 2002), 13.

⁷ Özdemir, 50.

⁸ Harun Yeni, “Eski Çağlardan 93 Harbi'ne Artvin”, *19. ve 20. Yüzyıl Belgelerinde Artvin Göçe Komşu Topraklar*, ed. Polat Safi (Ankara: Sipus Selefona Matbaacılık, 2008), 43.

⁹ Metin Tuncel, “Artvin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 420.

Artvin'in sahil kesimi (Hopa yöresi) Fatih Sultan Mehmet zamanında fethedilmiştir. Yavuz Sultan Selim Trabzon valisi olduğu döneme bölgeye düzenlediği seferden tam olarak netice alamamış ise de daha sonraki gelişmelerde Artvin bölgesindeki beylerin Şehzade Selim'den yardım istemeleri bölgede Osmanlı nüfuzunu mümkün kılmıştır. Artvin ve çevresinin Osmanlı idaresine girmesi kademeli bir şekilde gerçekleşmiştir. Önce bölgenin bir kısmı alınmış, sonrasında bölge, otonom bir yapıyla Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Artvin, 1579 yılında Çıldır Eyaleti kurulduktan bir süre sonra Livane Sancağı'nın merkezi olarak bu eyalete katılmıştır.¹⁰ Söz konusu bölge, 1582'de Çıldır Eyaleti'ne bağlanmadan önce Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı olarak Osmanlı idaresinde kalmıştır.

Çıldır eyaleti, çeşitli idari maslahatlar muvacehesinde zaman zaman genişlediği gibi bazı dönemlerde de küçülmüştür. Buna bağlı olarak sancak sayısı da değişkenlik göstermiştir. Eyalet, 1828 yılında Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tarafından işgal edilmiş, Edirne Antlaşması ile eyalet merkezi Ahıska Ruslara bırakıldığı için eyalet, beş sancaktan ibaret bir idarî bölge olarak bir süre daha varlığını sürdürmüştür. Nihayetinde sancak haline getirilerek Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştır.¹¹ 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması gereği, savaş tazminatı olarak Artvin (Livane) bölgedeki birkaç il ile birlikte Ruslara bırakılana kadar Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalmıştır.¹²

B. 1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre Berta ve Sinkot'ta Sosyal Hayat

Nüfus defteri ışığında Berta ve Sinkot Nahiyeleri üzerinden Artvin bölgesi ile ilgili bazı tespitler yapmak mümkündür. Defterde öne çıkan bazı başlıklar aşağıda yer almaktadır.

1. Mahalle ve Köylerin Eski ve Yeni İsimleri

Türkiye'de yer adlarının değişim sürecinin başlangıcı Osmanlı'nın son yıllarına rastlar. "*Yer adları değiştirilme fikri ilk kez 1910 yılında ortaya çıkmış, resmi adım 13 Mayıs 1913'te çıkarılan İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi ile atılmıştır.*"¹³ Artvin ilinde Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkçe olmayan yer adları "Meclis-i Umûmiyye-i Vilâyet" (İl Genel Meclisi) kararıyla 1925 yılında değiştirilmiştir.¹⁴ Defterde yer alan eski yer isimleri ile günümüz kayıtları arasında bir takım şive veya başkaca nedenlerden dolayı ufak tefek farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, Zigalitze'nin Sagal-ı teze, Oğleha'nın Ağlaha, Bâgîn'in Bagen, Edegül'ün Adagül olarak kaydedildiği söylenebilir.¹⁵

2. Şahıs İsimleri

Nüfus defterinde, sayımı yapılan bölgede ağırlıklı olarak Türk ve Gürcü kökenli şahısların yaşıyor olması sebebiyle Türkçe isimlerin yanında Gürcü isimler de görülmüştür. Ancak her iki etnik kökenin olduğu köylerde de İslamiyet'in etkisiyle en fazla tekrar eden isimlerin Mehmed 522, Hasan 408, Ahmed 401, Hüseyin 259, Ali 250, Osman 248, Mustafa 214, Süleyman 237 olduğu görülmüştür. Bunun yanında Ağani, Battal, Civan, Dede, Durak, Genco, Gevher, Güla, Güllü, Hafız, İbiş, Keskün, Kul, Mamuş, Menşur, Memi, Memiş, Milko, Muti, Pehlivan, Rûhi, Safi, Sani, Şeker, Tusî ve Yamak gibi isimler ise günümüzde sık rastlamadığımız isimlerdendir.

¹⁰ Tuncel, "Artvin", 420.

¹¹ Feridun Emecen, "Çıldır Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 301.

¹² Tuncel, "Artvin", 420.

¹³ Taner Artvinli, *Artvin Yer Adları Sözlüğü* (İstanbul: Chiviyazları Yayınevi, 2013), 15.

¹⁴ Harun Tuncel, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2000): 27.

¹⁵ Nurşen Gök, "Artvin Livası'nın Anavatan'a Katılışı Srasındaki Durumuna İlişkin Belgeler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 41 (2008): 97-100.

Şahıs isimleri, soyadı olmadığı için karışıklığa engel olmak adına çoğunlukla baba adlarıyla birlikte kaydedilmiş ve varsa o şahsa ait sıfatların da eklendiği görülmüştür. Kayıtlar o hanede yaşayan en büyük kişiden en küçük kişiye sırasıyla yapılmıştır. Defterde, okunamayan veya yazılmamış isimlerin toplam sayısı 14'tür.

3. Aile İsimleri

Defterde kişileri tanıtan en önemli hususun fiziksel özellikler olduğu ve fotoğrafın olmadığı dönem için bunun çok işlevsel olduğu izahından varestedir. Defterde kişileri tanıtan diğer önemli bir hususun ise aile isimleri ve sülale adları olduğu belirtilmelidir. Bu konuda şunlar zikredilebilir. Defterde 8 köyde, 17 adet aile isminin kullanıldığı görülmektedir. Bu aile isimleri: Beşavul Köyü'nde; Harvezoğlu ve Yedibelaoglu, Vazriya Köyü'nde; Ahıshalıoğlu, Bâgîn Köyü'nde; Botoğlu, Şuvahiv Köyü'nde; Kayabeyoğlu ve Urusoğlu, Edegül Köyü'nde; Abdoğlu, Senedoğlu ve Hacıoğlu, Deviskel Köyü'nde; Samioğlu, Klaskur Köyü'nde; Celeboğlu, Kuruoğlu, Haliloğlu ve Mollaoğlu, Ziduban Köyü'nde; Melikoğlu, Tuzcuoğlu ve Alacaoğlu'dur.

4. Dışardan Gelip Yerleşenler ve Başka Yerlere Gidenler

Göç, insanoğlunun tarihin her döneminde duyduğu bir ihtiyaç ve başvurduğu bir çözüm yoludur. Çalışmada, başka yerlere gidenlerin çoğunlukla ticaret, askeri görev veya tahsil için gittiği görülmüştür. Bunun yanında az da olsa evlilik, kölelik ve hademelik için başka yerlere gidenler olmuştur. Bölgenin kısıtlı imkânları dolayısıyla gidenlerin sayısı gelenlerin sayısından çok fazladır. Bu kapsamda gelenlerin sayısı 17 iken, başka yerlere gidenlerin sayısı 333'tür. Gittiği yer bilinmeyen veya gittiği yer okunamayan kişi sayısı ise 76'dır. Gidilen yerlerin başında İstanbul (Asitane ve Der-Aliyye) 82 kişi ile ilk sırada yer alırken, Trabzon 59 kişi ile ikinci sırada yer almıştır. Bunun dışında gidilen yerler, giden kişi sayısına göre; Bağdad 35, Kars 22, Mısır 9, Gümüşhane 5, Aydın 3, Bursa 3, İzmir 2, Rize 2, Samsun 2, Batum 2, Erzurum 1, Sivas 1, Tokat 1, Bakü 1 şeklindedir. Ayrıca sancak içinde civar köylere ve kazalara gidenler olmuştur. Gelen kişilerden geldiği yer dikkat çekenler, 1828 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tarafından işgal edilen bölgede kalan Ahıska'dan 3, Ardahan'dan 2 kişi olduğu söylenebilir. En fazla gidenin olduğu köy 62 kişi ile Beşavul olurken, her hangi bir nüfus hareketliliğinin olmadığı tek köy Şuban olmuştur.

5. Tevellüd ve Fevt Sayıları ile Nüfus

Köy veya mahalle olarak doğum ve ölüm sayılarını karşılaştırdığımızda, Çinkur Mahallesi'nde hiç doğum kaydı olmamasına mukabil ölüm kaydının 13 kişi olması dikkat çekicidir. Doğumun, ölüm sayısından büyük oranda az olduğu yerler Klaskur, Kuvarshan, Bâgîn ve Kinsihuret Köyleri'dir. Doğumun, ölüm sayısından fazla olduğu köyler ise: Berta, Cimerk, Varaçkan, Dolishane, Vazriya, Sot, Şuvahiv, Hensekane, Ziduban Köyleri'dir.

Nüfus defterlerinden elde edilebilecek en önemli verilerden biri de nüfus artış hızıdır. Doğum anlamına gelen toplam tevellüd kayıtları ile ölüm anlamına gelen toplam fevt kayıtlarını karşılaştırdığımızda; doğum (tevellüd) 175 iken, ölüm (fevt) 161 olarak tespit edilmiştir. Nüfus artış hızı ise defterdeki 1835-1839 yılları verilerine göre % 8,69 olarak gerçekleşmiştir.

Bu sayımda deftere sonradan eklenen kişilerle birlikte 1214 hane, 3863 kişi kaydedilmiştir. Bu kayıtlar, bölgede sonraki dönemlerde ortaya çıkan nüfus değişiklikleri hakkında mukayese imkânı da vermektedir. Mahalle ve köylerin 1835 yılı ile yaklaşık bir asır sonra 1918¹⁶ yılı erkek nüfusları arasında

¹⁶ "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları", TÜİK. Erişim 13.07.2019. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

karşılaştırma yapıldığında, nüfus artışı en fazla Seyitler (Sot) Köyü'nde olmuştur. 1918 yılı itibariyle 1835'e göre erkek nüfusu artan köyler: Berta, Zigalitze, Dolishane, Sot, Beşavul, Deviskel, Kuvarshan'dır. 1918 yılı itibariyle 1835'e göre erkek nüfusu azalan köyler: Cimerk, Varaçkan, Oğleha, Vazriya, İrsa, Şuvahiv, Edegül, Klaskur, Ziduban, Sinkot'tur. Bu köyler arasında nüfusu en fazla azalan köy Klaskur olmuştur.

C. İdareciler ve Mahalli Yöneticiler

1. Muhtarlar

Mahalle ve köylerin önde gelen şahsiyetlerinden biri de muhtarlardır. Muhtarlar, bölgedeki nüfus defterlerinde imamlarla birlikte genellikle köy listelerinin başında kaydedilmişlerdir. Fakat bu defterde farklı bir durum olduğu ve farklı yerlerde kaydedildikleri görülmektedir. "Sözlükte "seçilmiş" anlamına gelen muhtâr terim olarak "mahalle veya köyün işlerini yönetmek için atanmış/seçilmiş idareci" demektir." Osmanlı'da muhtarlık teşkilatı ilk defa 1829'da uygulamaya konulmuştur. İstanbul ile başlayan uygulama, daha sonra Anadolu'ya yayılmıştır. II. Mahmut, nüfuzunu yok etmek istediği âyanlığın yerine bu sistemi getirmiştir. Her mahalle ve köyde halk nezdinde saygınlığı olan, tecrübeli, dürüst ve becerikli kimselerden iki kişinin "muhtâr-ı evvel" ve "muhtâr-ı sâni" adıyla seçilerek tayin edildiği belirtilmektedir.¹⁷ II. Mahmud döneminde bütün mutasarrıf, vali ve mütesellimlere muhtarlıklar kurulması ile ilgili fermanların gönderildiği ve bunların 1833-1835 tarihleri arasında şer'iyye sicillerine kaydedildiği¹⁸ dikkate alınrsa Artvin'de de uygulamanın aynı dönemde hayata geçirildiği söylenebilir.

Defterde görüldüğü üzere muhtâr-ı evvel (birinci) ve "muhtâr-ı sâni (ikinci) olan kişiler mevcuttur. Ancak her mahalle ve köyde ikinci muhtarın bulunmadığı söylenmelidir. Bu durumu köylerin nüfusunun az olmasından mütevellit tek muhtarla yetinilmesine bağlayabiliriz. Sayımı yapan kâtibin yazmayı unutmuş olması ise bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir.

Seçilmiş olan muhtarlarla ilgili dikkati çeken bir durum olarak Sabavur Köyü'nün 2. muhtarının yaşının 17 olması ve Hensekane Köyü'nün muhtarının yaşının 20 olması zikredilebilir. Bir diğer dikkat çeken husus ise İrsa Köyü'nün muhtarı ve imamı aynı kişidir. Sinkot Köyü'nün muhtarı olmaması, Bâgîn ve Şuvahiv Köyleri'nin ise 1. muhtarlarının yazılmamış olması kâtibin dikkatsizliği olarak yorumlanabilir.

Defterde kaydedilen en yaşlı muhtar 60 yaşında iken, en genç muhtar 17 yaşındadır. Toplam 24 köy ve mahallede kaydedilen 29 muhtarın yaş ortalamasının 44,48 olduğu tespit edilmiştir.

2. Köy İmamları

İmamlar genellikle bölge ile ilgili nüfus defterlerinde listelerin başında kaydedildikleri halde bu defterde durumun farklı olduğuna yukarıda değinilmişti. Köy hane sayımlarında sayıma İmamdan başlanmasının idari anlamda bir görevinin olduğu gerçeğini akla getirmektedir. Özellikle Tanzimat devrinde nüfus, emlak ve vergi tahriri işlerinde ahaliye yükümlenecek meblağın tespiti aşamasında üstlendikleri rol önemlidir¹⁹.

Köy ve mahallelerin Osmanlı'da en ileri gelen sınıfı imamlardır. İmamların bu derece önemli oluşunu, padişah beratı ile hizmete alınıp Osmanlı devlet sisteminde "askerî"den sayılmasıyla

¹⁷ Ali Akyıldız, "Muhtar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 51- 52.

¹⁸ Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten Türk Tarih Kurumu*, xxxiv/135 (1970), 409. Osmanlıda muhtarların görev, yetki ve sorumlulukları hakkında ayrıntılı bilgi için makaleye müracaat edilebilir.

¹⁹ Kemal Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar Ve Bir İmanın Günlüğü* (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013), 10. Osmanlıda imamların görev, yetki ve sorumlulukları için kitaba müracaat edilebilir.

açıklanabilir.²⁰ "Arapça emm "öne geçmek, sevk ve idare etmek" kökünden gelen imam, terim olarak "cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse" ve "devlet başkanı" anlamlarını taşır."²¹ Genel anlamda ise köy ve mahallelerde dini hayatı tanzim eder.

İmamlar, kadınların ifa ettikleri bazı görevlerde onlara yardımcı olurlardı. Mahallenin düzeni, asayişi ve dini hassasiyetin korunması noktasında topluma önderlik edip, köylünün veya mahallelinin İslâmî anlamda dini hayatını yaşamasında yardımcı olması ve özellikle de vakit namazlarının cemaatle edası gibi görevler ifa ederlerdi.

Defterde, toplam 22 imam kaydedilmiştir. Bunlardan İrsa Köyü'nün imamı aynı zamanda o köyün muhtarı olarak kaydedilmiştir. Genelde böyle bir uygulama bulunmadığı ve özellikle ilmiye sınıfının teknik özelliği nedeniyle bu kategoride yer alanların ikinci bir rol üstlenmemeleri tercih edildiğine göre bu uygulamanın özel bir durum sebebiyle gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir. Ayrıca İmamların genelde geçimleri mahalle ve köy ahalisince karşılandığından dolayı bu uygulamanın atama vb duruma endekli olmadığı kanaati uyanmaktadır. Berta Köyü'nün imam vekili ise mekteb hocasıdır. Varaçkan, Dolishane, Deviskel, Sabavur Köyleri ile Çinkur Mahallesi'nde imam kaydedilmemiştir. Padişah beratıyla atanan imamlar ise 4 kişidir. İmamların en yaşlısı 71 yaşında iken en küçüğü beratlı imamlardan olup 6 yaşındadır.

Defterde dikkat çeken hususlardan biri de imamların "Molla" ve "Efendi" (âlim) gibi sıfatlarla kaydedilmiş olmasıdır. Bunun yanında defterde imamlar dışında da bu sıfatlar ve başkaca sıfatlar kullanılmıştır. Bu sıfatlardan en fazla kullanılan 45 kişi ile "Molla" (âlim) sıfatıdır. İkinci sıfat ise biri isim olmak üzere 16 kişi ile "Efendi" (âlim) sıfatı olmuştur. Defterde dört "Hacı" sıfatına, hepsi isim olmak üzere altı "Hafız" ismine tanık olmak mümkündür. Bu kayıtlar toplumda dini hayatın yanı sıra dini entelektüel durum hakkında da bilgi verebilir. Bu konuda zikredilebilecek hususlardan biri de bölgeden tahsil için gençlerin başka bölgelere gitmiş olduklarına dair kayıtlardır. Nitekim kayıtlardan anlaşıldığına göre tahsil için en çok İstanbul ve Kars tercih edilmektedir. Her iki yere de 6'şar kişi gitmiştir. İstanbul'un tercih edilmesini anlamak zor değildir. Kars'ın ise yakınlık sebebiyle tercih edildiği söylenebilir. Bunlara ilaveten tahsil için birer kişinin Rize, Dumlu ve Sivas'ta oldukları kaydedilmiştir.

D. Sosyal Sınıflar

1. Askerlik Görevinde Olanlar

II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yerine "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" adında bir ordu kurulmuştur. Bu ordu kurulurken temel felsefe imtiyazlı bir grup oluşmasının önüne geçip, Anadolu'nun her köşesinden askerliğe elverişli erkekleri tespit edip, ihtiyaç duyulduğunda orduya dâhil etmektir. Bu sebeple defterde sadece erkek nüfusa ait kayıtlara rastlanılmaktadır.

Nüfus sayımının yapılmasının en önemli amacı "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" ordusunun asker ihtiyacını karşılamak olduğundan defterde kaydedilen kişilerin askere uygun olup olmadıklarına dair notlar bulunmaktadır. Bunu gösteren üç kavram dikkat çekmektedir. Bunlardan "şabb-ı emred" (bıyığı, sakalı henüz çıkmamış delikanlı), "şabb-ı ter" (bıyığı, sakalı henüz çıkmış delikanlı) askerliğe uygunluk ifade ederken, "müsin" (yaşlı, ihtiyar) ise defterdeki kaydın üstüne kırmızı kalemle not edilen tarihte askerlikten düşeceğini ifade eder. Defterde toplam 562 kişi "şabb-ı emred", 2 kişi ise "şabb-ı ter"

²⁰ Kemal Beydilli, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 181.

²¹ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 178.

olarak kaydedilmiştir. Bu rakam toplam erkek nüfusun % 15,4'üne tekabül etmektedir. Toplam erkek nüfusun % 5,16'sına tekabül eden "müsin" kaydının adedi ise 189 kişidir.

Defterde askerlik görevinde olup, kaydedilen kişi sayısı 30'dur. Bu kişilerden 11'i Asâkir-i Mansûre'de görevliyken, 11'i piyade asker, 6'sı Nizamiye askeridir. Diğerleri ise başka görevlerde ve yerlerde olan askerlerdir. En fazla askerin olduğu köy, Berta Köyü olurken, hiç asker kaydedilmemiş köy sayısı 8'dir.

2. Engelliler

Sosyal sınıf olarak defterin sunduğu imkânlardan biri de engelli olan kişilerin engeliyle birlikte kaydedilmiş olmasıdır. Çalışmada toplam 39 engelli kişi kaydedilmiştir. 10 kişi ile en çok rastlanan engel grubu "yekçeşm" (tek gözlü) olmuştur. İkinci en çok rastlanan engel grubu ise 8 kişi ile "a'rec" (topal) olanlardır. Ancak bunun yanına topal olarak kaydedilen 4 kişiyi de eklenince bu sayı toplamda 12 olup, en çok rastlanan engel grubu olmaktadır. Diğer engel grupları çoktan aza doğru sırasıyla; 6 kişi ma'lûl, 3 kişi çolak, 2 kişi mecruh (yaralı), 1 kişi kötürüm, 1 kişi mecnûn (aklı olmayan), 1 kişi dilsiz, 1 kişi yekdest (tek kollu), 1 kişi sara marazına mübtela, 1 kişi gözü ağmadır. Defterde kaydedilen engelli sayısının toplam erkek nüfusa oranı ise % 1,06 olarak gerçekleşmiştir.

2. Sosyal Statüler, Meslekler, Köle ve Hademeler

Nüfus sayımında sosyal statü ve meslek dağılımlarına bakıldığında 29 muhtar, 22 imam, 22 hademe, 10 piyade, 5 nizamiye askeri, 5 nefer, 2 topçu, 2 tüfenkçi, 1 yüzbaşı, 1 süvari, 1 nizamiye kâtibi, 5 çiftçi, 1 bağban (bahçıvan), 1 hizmetkâr, 1 kahvecinin kaydedildiği görülmektedir.

Nüfus defterlerinde köle ve hademe oldukları şeklinde kayıtlar da vardır. İslam hukukunda köle, mülkiyet ve hukukî işler bakımından "eşya" olarak kabul edilmişse de diğer kişisel haklar bakımından eşya değil "şahıs"tır. İslam'da sadece gayrimüslim savaş esirlerine münhasır kılınan kölelik, Osmanlı'da da sıkça yaşanan savaşların bir neticesi olarak az da olsa yer almaktadır.²²

Nüfus defterinde toplam köle olarak kaydedilen 4 kişidir. Ancak hademelik köleliğe göre daha yaygın bir kavramdır. Hukukî anlamda özgür olup çeşitli işlerde yardımcı olması için tutulan hademelerin defterdeki sayısı 22'dir. Bu sayı toplam erkek nüfusun % 0,61'ine tekabül etmektedir. Hademeliğin en fazla olduğu köy 6 kişi ile Sinkot Köyü iken ikinci en fazla olduğu köy 5 kişi ile Vazriya Köyü'dür.

²² Mehmet Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 239.

SONUÇ

2767 Nolu Çıldır Eyaleti Livane Sancağı Berta ve Sinkot Nahiyeleri Nüfus defteri, Artvin tarihi için önemli kaynaklardan biridir. Deftere 1835 ile 1839 tarihleri arasında 4 yıllık süre zarfında kayıt yapıldığı anlaşılmaktadır. 1835 yılında ilk kayıt yapıldığında, kaydedilen kişi sayısı 3660 kişidir. Ancak daha sonra gerek başka yerden daha sonra göç ettiği anlaşılan haneler, gerekse sayımı yapılmış ailelerin 1839 yılına kadar doğmuş ve deftere kırmızı kalemle eklenmiş çocuklarını da saydığımızda, defterdeki toplam nüfus 3863'tür.

Defterde en çok Mehmed ismi zikredilmektedir. Mehmed'den sonra öne çıkan isimler Ahmed, Hasan ve Hüseyin gibi İslâmi geleneğe uygun adlardır. Bunun dışında günümüzde duymaya alışık olmadığımız Dede, İbiş, Keskün, Güla, Muti, Memi, Gevher, Ağani, Tusî gibi isimleri de kayıtlarda görmek mümkündür.

Nüfus defterleri, ihtiyaç duyulduğu amaca yönelik bilgileri de barındırmaktadır. Bu cihetten bakıldığında defterde, 30 kişinin çeşitli askeri görevlerde bulunduğu, 2 kişinin beratlı "mirlivâ" olduğu, 31 kişinin "mirlivâ" veya bir "mir" 'e tabi olduğu, 562 kişinin "şabb-ı emred", 2 kişinin "şabb-ı ter" olarak askerliğe elverişli olduğu, 189 kişinin ise "müsin" (ihtiyar) kaydı ile birlikte deftere düşülen tarih itibariyle askerlikten muaf olduğu görülmektedir.

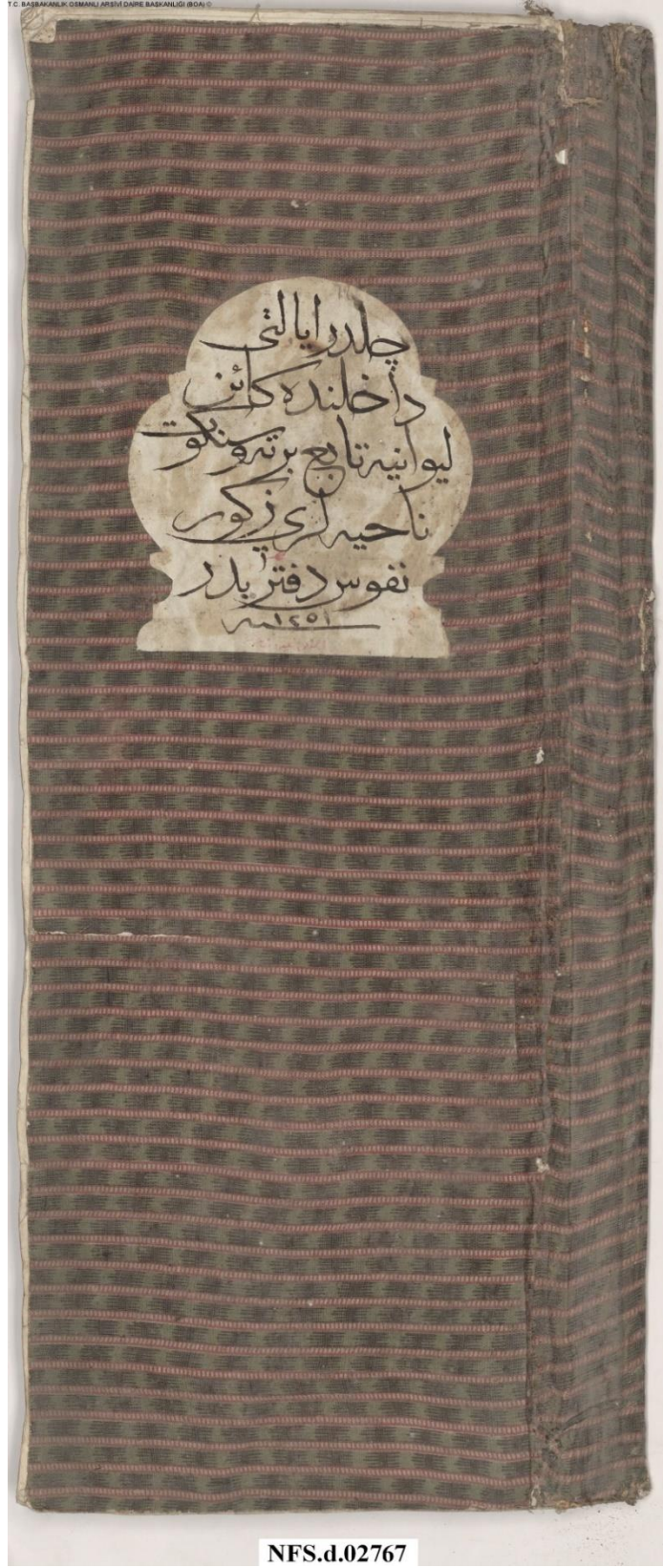
Defter, sayım yapılan kişiler itibariyle müslüman erkek nüfus hakkında kaç kişinin engeli olduğu ve bu engelin mahiyeti ile ilgili bilgileri de içermektedir. Defterde kaydedilen engellilerin toplamı 39'dur. Bu da erkek nüfusun % 1'ine tekabül etmektedir. En fazla kaydedilen engel, 10 kişi ile "yekçeşm" (tek gözlü) olanlar olurken, en fazla engelli 9 kişi ile Berta Köyü'nde kaydedilmiştir.

Sosyal sınıflara yönelik kayıtlar arasında öne çıkan iki gruptan bahsedebiliriz. Bu gruplardan biri 8'i birinci muhtar, 8'i ikinci muhtar olmak üzere toplam 29 muhtarın kaydedilmiş olması, diğeri ise toplumun önderi kabul edilen ve çok önemli görevleri yerine getiren imamlardır. Bunların sayısı da 22'dir. Bunun yanında sosyal sınıf olarak 4 adet köleye, 22 adet hademeye rastlamak da mümkündür.

KAYNAKÇA

- “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları”. TÜİK. Erişim 13.07.2019. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.
- Akyıldız, Ali. “Muhtar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Artvinli, Taner. *Artvin Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2013.
- Aydın, Mehmet Akif - Muhammed Hamidullah. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 237-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *NFSD.d.*, 2767.
- Beydilli, Kemal. “İmam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 22: 181. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Beydilli, Kemal. *Osmanlı’da İmamlar Ve Bir İmanın Günlüğü*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- Çadırcı, Musa. “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”. *Belleten Türk Tarih Kurumu*. XXXIV/135 (1970): 409-420.
- Emecen, Feridun. “Çıldır Eyaleti”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 8: 300-301. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Gök, Nurşen. “Artvin Livası'nın Anavatan'a Katılışı Sırasındaki Durumuna İlişkin Belgeler”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 41 (2008): 97-100.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997.
- Küçük, Cevdet. “Cerîde Nezâreti”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 409. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 178. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Öz, Mehmet. “Tahrir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 425. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özdemir, Halit. *Artvin Tarihi*. Ankara: Egem Matbaacılık 2002.
- Tuncel, Metin. “Artvin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 420. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Tunçel, Harun. “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2000): 27.
- Usta, Veysel. 2767 Nolu Çıldır Eyaleti Livane Sancağı Berta Ve Sinkot Nahiyeleri Nüfus Defterinin Değerlendirmesi, (Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2019.).
- Yeni, Harun. “Eski Çağlardan 93 Harbi’ne Artvin”, *19. ve 20. Yüzyıl Belgelerinde Artvin Göçe Komşu Topraklar*, ed. Polat Safi. 42- 43 Ankara: Sipus Selefyon Matbaacılık, 2008.

EKLER:

Ek 1: 2767 Nolu Nüfus Defterinin Kapağı

OSMANLI ARSIVI
NFS 2767

دولار لوانه ناصیه برته و سکونت و فیه

	صوب	ماه
قریه برته	211	11
قریه عزین	179	14
قریه رشاد	191	14
قریه وارمکات	161	14
قریه دولقانه	118	14
قریه اوجا	149	15
قریه رشاد	469	15
قریه لایله	150	15
قریه کولتجات	150	15
قریه ادر	148	15
قریه باکله	142	15
قریه شریف	141	15
قریه اول	149	15
قریه دویک	141	15
قریه کلندر	140	15
قریه صاور	141	15
قریه شاه	149	15
قریه کفوف	149	15
قریه اوجور	140	15
قریه قنکانه	142	15
قریه زیدوانه	144	15
قریه سول	144	15
قریه سکونت	144	15
عده	144	15
	144	15

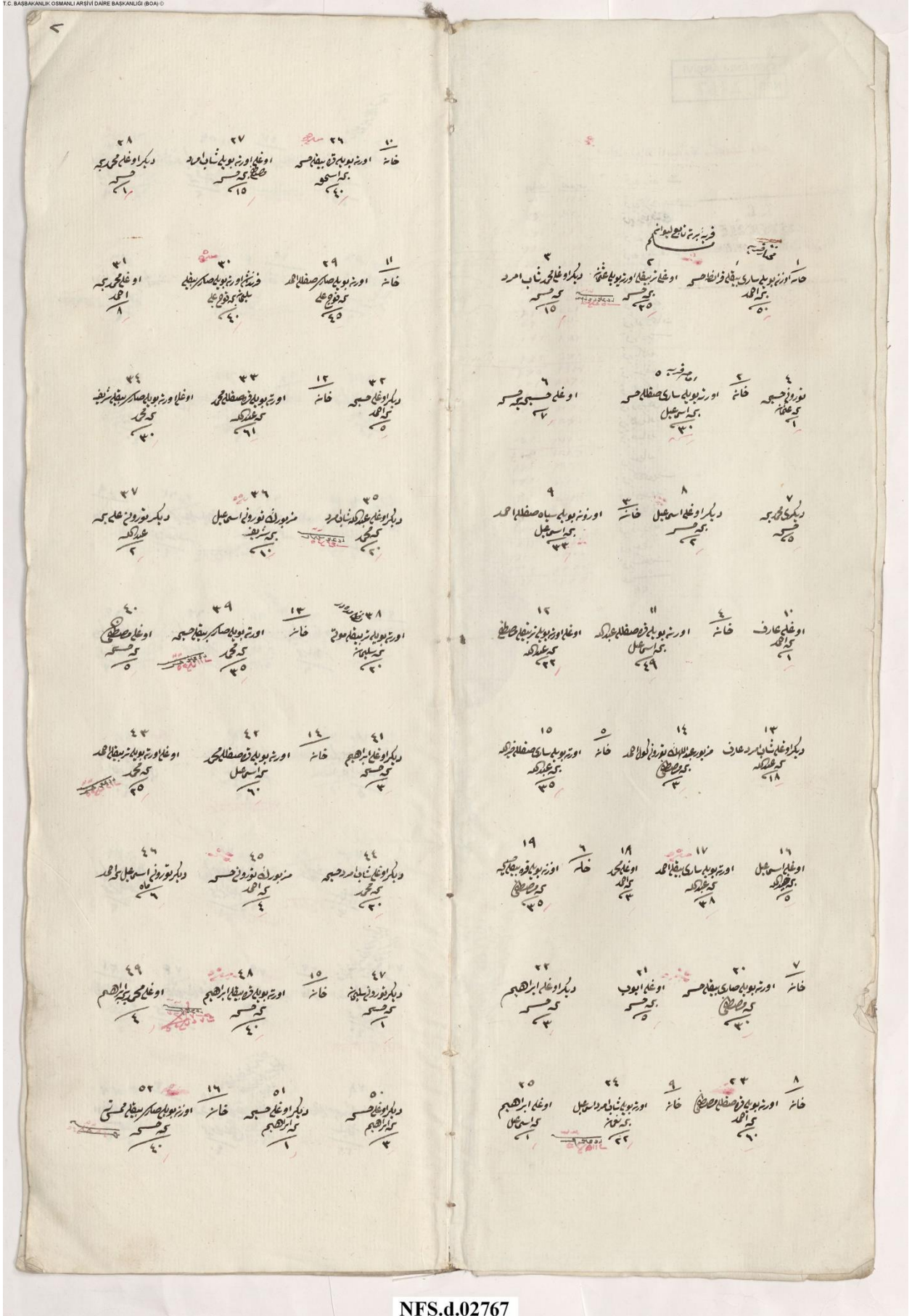
NFS.d.02767

Ek 2: 2767 Nolu Nüfus Defterinin başındaki Fihrist sayfası.

Der Livâ-i Livane Nahiye-i Berta ve Sinkot ve Heba		
	Hane	Nüfus
Karye-i Berta 1	117	411
Karye-i Cimerk	24	79
Karye-i Zigalitze	30	91
Karye-i Varaçkan	42	121
Karye-i Dolishane	32	88
Karye-i Oğleha	51	139
	296	929
Karye-i Beşavul	50	150
Karye-i Vazriya	49	155
Karye-i Kuvarshan	25	75
Karye-i İrsa	70	188
Karye-i Bâgîn	49	134
	539	1611
Karye-i Şuvahiv	106	289
Karye-i Edegül	83	239
Karye-i Deviskel	60	201
Karye-i Klaskur	116	356
Karye-i Sabavur	50	171
	954	2867
Karye-i Şuban	22	52
Karye-i Kinsihuret	33	100
Karye-i Oğlavur	60	175
Karye-i Hensekane	30	94
Karye-i Ziduban	31	134
	1140	3436
Karye-i Sot	22	60
Karye-i Sinkot	52	164
Adet-23	1214	3660

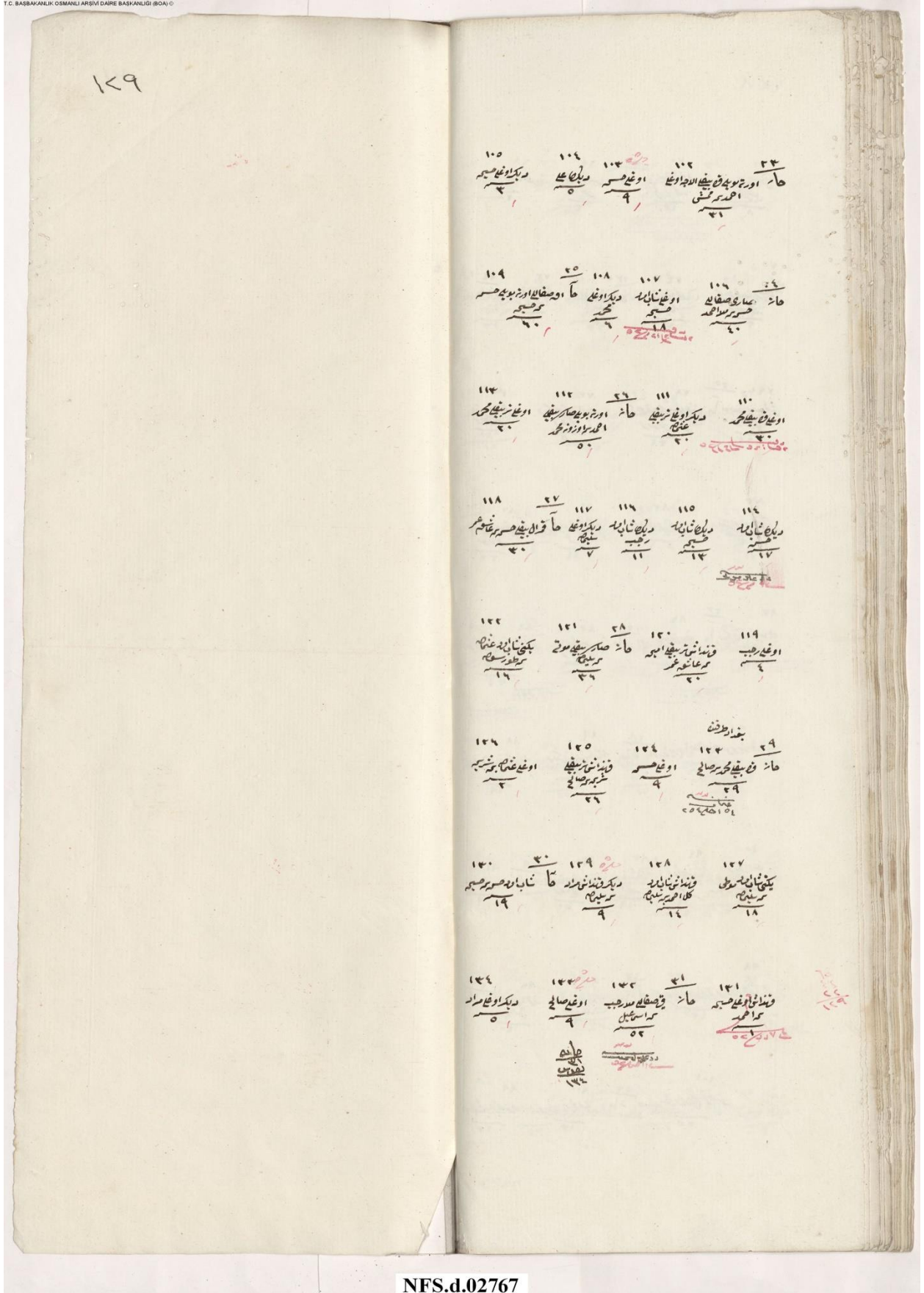
Ek 3: 2767 Nolu Nüfus Defterinin başındaki Fihristin okunuşu.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

NFS.d.02767

Ek 4: 2767 Nolu Nüfus Defterinin ilk sayfası

NFS.d.02767

Ek 4: 2767 Nolu Nüfus Defterinin son sayfası